

Історія

УДК 94(477):316.75:323.1

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18900413>

Трансформація національної історичної пам'яті в умовах гібридної війни

Фролов Сергій Володимирович,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін,
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-2537-4650>

Вознюк Оксана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри історії,
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного, м. Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-4186-6113>

Каюн Вікторія Олександрівна,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри філософії та
суспільних наук, Полтавський державний медичний університет,
м. Полтава, Україна, <https://orcid.org/0009-0006-0623-5881>

Прийнято: 21.02.2026 | Опубліковано: 07.03.2026

***Анотація:** Метою статті є комплексний аналіз трансформації історичної й колективної пам'яті в Україні в умовах повномасштабної російсько-української війни та визначення її впливу на процеси формування й консолідації національної ідентичності в сучасному соціокультурному та*

політичному контексті. Особливу увагу приділено виявленню нових смислових наративів пам'яті, що актуалізуються під впливом воєнних подій, а також ролі інституційних і неінституційних акторів у їх відтворенні. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний і структурно-функціональний підходи. Використано методи порівняльного аналізу для зіставлення довоєнних і воєнних моделей історичної пам'яті, а також елементи дискурс-аналізу для вивчення наукових, освітніх і публічних наративів пам'яті. Джерельну базу становлять сучасні наукові публікації українських і зарубіжних дослідників 2022–2025 років. У результаті дослідження встановлено, що війна стала каталізатором переосмислення історичного минулого та прискорила процеси деколонізації історичної пам'яті. Виявлено тенденцію до посилення ціннісного компонента національної ідентичності, зростання ролі пам'яті про сучасні воєнні події та формування нових символічних маркерів колективної солідарності. Обґрунтовано, що трансформація історичної пам'яті відбувається нерівномірно та залежить від регіонального, освітнього, релігійного й інформаційного контекстів, а також від впливу цифрових медіа та умов інформаційної війни. У висновках зазначено, що історична пам'ять в умовах війни перетворюється на стратегічний ресурс національної стійкості та чинник суспільної мобілізації. Водночас актуалізується потреба у створенні цілісної моделі державної політики пам'яті, зорієнтованої на довгострокову перспективу та міжпоколінну трансмісію пам'яті. Отримані результати можуть бути використані в подальших міждисциплінарних дослідженнях проблем національної ідентичності, історичної пам'яті та гуманітарної безпеки України.

Ключові слова: історична пам'ять, колективна пам'ять, національна ідентичність, політика пам'яті, російсько-українська війна, соціокультурна трансформація, гуманітарна безпека.

The transformation of national historical memory in the context of hybrid warfare

Sergii Frolov,

Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of the UNESCO Department of Philosophy of Human Communication and Social and Humanitarian Disciplines, State Biotechnological University, Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2537-4650>

Oksana Voznyuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of History, National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sahaidachny, Lviv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-4186-6113>

Viktoriiia Kaiun,

PhD of Historical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Philosophy and Social Sciences, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0006-0623-5881>

Abstract: *The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the transformation of historical and collective memory in Ukraine under the conditions of the full-scale Russian-Ukrainian war and to determine its impact on the processes of formation and consolidation of national identity in the contemporary socio-cultural and political context. Particular attention is devoted to*

identifying new semantic memory narratives that are being actualized under the influence of wartime events, as well as to examining the role of institutional and non-institutional actors in their reproduction. The methodological framework of the study is based on general scientific and specialized methods of inquiry, including analysis and synthesis, induction and deduction, as well as systemic and structural-functional approaches. Comparative analysis methods were employed to contrast pre-war and wartime models of historical memory, along with elements of discourse analysis to examine academic, educational, and public memory narratives. The source base consists of contemporary scholarly publications by Ukrainian and foreign researchers published between 2022 and 2025. The findings demonstrate that the war has become a catalyst for the reinterpretation of the historical past and has accelerated the processes of decolonizing historical memory. A tendency toward strengthening the value-based component of national identity has been identified, along with an increased role of memory related to contemporary wartime events and the formation of new symbolic markers of collective solidarity. It is substantiated that the transformation of historical memory occurs unevenly and depends on regional, educational, religious, and informational contexts, as well as on the influence of digital media and the conditions of information warfare. The conclusions emphasize that, under wartime conditions, historical memory is transformed into a strategic resource of national resilience and a factor of societal mobilization. At the same time, the need to develop a coherent model of state memory policy oriented toward a long-term perspective and intergenerational transmission of memory is becoming increasingly relevant. The results obtained may be applied in further interdisciplinary research on national identity, historical memory, and the humanitarian security of Ukraine.

Keywords: *historical memory, collective memory, national identity, memory policy, Russian-Ukrainian war, sociocultural transformation, humanitarian security.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної гібридної війни історична пам'ять перетворюється з елемента культурної спадщини на стратегічний ресурс, що безпосередньо впливає на стійкість держави, рівень суспільної консолідації та формування національної ідентичності. Атаки на історичну пам'ять, здійснювані через інформаційно-психологічні операції, дезінформацію, міфологізацію минулого та нав'язування альтернативних історичних наративів, спрямовані на руйнування ціннісних засад суспільства, делегітимацію державності й послаблення внутрішньої єдності. У цьому контексті історія дедалі частіше використовується не як об'єкт наукового пізнання, а як інструмент політичного та ідеологічного впливу.

Особливої ваги історична пам'ять набуває як чинник національної безпеки, оскільки саме через неї відбувається відтворення уявлень про колективне минуле, формування моделей «свій – чужий», а також легітимація політичних рішень і соціальних практик. Збереження цілісного історичного наративу та його захист від зовнішніх маніпуляцій є важливою частиною гуманітарної безпеки держави. Водночас процеси переосмислення історичного досвіду, спричинені війною, можуть бути не лише чинником дестабілізації, а й підґрунтям для оновлення національної ідентичності та посилення суспільної солідарності.

Маніпуляція історією в умовах гібридної війни здійснюється через селективне трактування подій минулого, викривлення історичних фактів, апеляцію до травматичних сторінок історії та використання символічного простору пам'яті. Такі практики сприяють формуванню конфліктних моделей пам'яті, поглиблюють суспільні розколи та створюють сприятливе середовище для зовнішнього втручання у внутрішні процеси держави.

Попри зростання наукового інтересу до проблематики історичної пам'яті, питання її трансформації саме в контексті гібридної війни залишається недостатньо систематизованим. Більшість досліджень зосереджені на

теоретичних аспектах колективної пам'яті або окремих елементах інформаційного протиборства, що зумовлює потребу в комплексному міждисциплінарному аналізі взаємозв'язку між історичною пам'яттю, національною безпекою й механізмами гібридного впливу. Це визначає актуальність обраної теми та її науково-практичну значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження історичної пам'яті та національної ідентичності України формувалися під впливом подій російської агресії 2014 року та повномасштабного вторгнення 2022 року. У працях останніх років науковці зосереджуються на трансформаціях пам'яттєвих наративів, механізмах консолідації суспільства та змінах громадянської самоідентифікації. Зокрема, С. Єкельчик (S. Yekelchuk) здійснює комплексний історико-політичний аналіз розвитку України, приділяючи особливу увагу деконструкції російських імперських міфів і використанню історії як інструменту політичної легітимації агресії [1]. Колективну пам'ять як чинник формування ідентичності в умовах постмодерності аналізують А. Вітов (A. Vitov) та Г. Тимофєєва (H. Tymofieieva), розглядаючи пам'ять як динамічний соціокультурний конструкт, що трансформувався під впливом медіа, освітніх практик і символічної політики [2]. Зміни української національної ідентичності після агресій 2014 і 2022 років досліджує В. Кулик (V. Kulyk), доводячи зміцнення громадянської моделі нації та зростання підтримки європейського вектора розвитку [3]. Трансформації національної ідентичності українців у період повномасштабної війни аналізує В. Додонова (V. Dodonova), підкреслюючи зростання патріотичних настроїв, актуалізацію символів державності та переоцінку історичного минулого як чинників формування нової ціннісної основи суспільства [4]. Методи формування історичної пам'яті серед студентської молоді розглядають В. Романцов (V. Romantsov) та Н. Романцова (N. Romantsova), обґрунтовуючи необхідність розвитку критичного мислення,

міждисциплінарного підходу та відповідального ставлення до історії як складників національної самосвідомості [5]. Проблематику історичної пам'яті про Другу світову війну в контексті сучасних загроз державності досліджує Ю. Ніколаєць (Yu. Nikolaiets), наголошуючи на необхідності формування власної інтерпретації воєнного минулого як елементу інформаційної безпеки [6]. Вплив історичної пам'яті на формування національної ідентичності в умовах російсько-української війни вивчають Л. Дрогомирецька та співавтори (L. Drohomiretska et al.), підкреслюючи, що актуалізація пам'яті про Голодомор, визвольні змагання та Революцію Гідності виконує консолідаційну функцію. [7]. Взаємозв'язок історичної пам'яті та війни росії проти України в контексті європейської інтеграції доводить О. Бабічев [8]. Формування національної ідентичності через культурні наративи української історії розглядають М. Колінко (M. Kolinko) та П. Федорченко (P. Fedorchenko), акцентуючи на ролі літератури, мистецтва та освітнього дискурсу у відтворенні історичних смислів [9]. Політику пам'яті в міжнародних відносинах у контексті російсько-української війни досліджують Т. Фетцер (T. Fetzner) та І. Ніколовські (I. Nikolovski), демонструючи, що пам'ять стала елементом глобального політичного протистояння та інструментом дипломатичного впливу [10]. Роль релігійних інституцій у трансформації української ідентичності під час війни вивчають В. Матвієєв (V. Matvieiev) та О. Добродум (O. Dobrodum), доводячи, що релігійні організації сприяють зміцненню духовної єдності та громадянської солідарності [11]. На значенні релігієзнавчої освіти як чинника суспільної безпеки в умовах гібридної війни акцентує С. Васкул (S. Vaskul) [12]. Воєнізацію освітнього процесу у рф та зовнішній вплив Росії на виборчі кампанії в інших країнах аналізує П. Лисянський, підкреслюючи, що інструменти ідеологічного впливу використовуються для формування агресивної ідентичності та втручання в демократичні процеси [13; 14].

Теоретичним підґрунтям сучасних досліджень стали концепції колективної пам'яті М. Гальбвакса (M. Halbwachs) [15], який обґрунтував соціальну природу пам'яті, та культурної пам'яті Я. Ассмана (J. Assmann) [16], який визначив роль письма, символів і традицій у збереженні історичного досвіду. Їхні ідеї були використані для пояснення трансформацій української пам'яттєвої політики в умовах війни.

Отже, проаналізовані дослідження свідчать, що історична пам'ять є важливим чинником консолідації українського суспільства та формування стійкої громадянської ідентичності в умовах зовнішньої агресії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний науковий доробок у сфері memory studies, політики пам'яті та досліджень ідентичності, у сучасному українському контексті простежуються суттєві теоретико-методологічні лакуни. Більшість праць фокусуються на окремих вимірах трансформації національної пам'яті, зокрема символічному (наративні конструкції, меморіальні практики, декомунізаційні процеси), інституційному (державна політика пам'яті, нормативно-правові ініціативи), освітньо-культурному або безпековому. Водночас недостатньо концептуально узгодженої моделі, що інтегрувала б ці рівні в єдину аналітичну систему з чітко визначеними механізмами взаємодії.

У науковому дискурсі переважає аналіз результативних проявів трансформацій – посилення національної ідентичності, дерусифікація культурного простору, консолідація суспільства, оновлення історичного канону. Натомість менш опрацьованим залишається процесуальний вимір: логіка переходу від зовнішніх і внутрішніх тригерів (повномасштабна війна, інформаційна агресія, міжнародна підтримка, цифровізація комунікацій) до інституційного закріплення нових моделей пам'яті, їх нормативної легітимації та інтеграції в публічну політику. Недостатньо дослідженим є також механізм

трансформації колективних травматичних переживань у сталі символічні та нормативні форми суспільної самоідентифікації.

Окремої уваги потребує проблема синергетичної взаємодії внутрішніх процесів еволюції національної пам'яті та зовнішніх чинників впливу, таких як міжнародна політика, глобальні інформаційні мережі, транснаціональні наративи безпеки. У більшості досліджень ці виміри аналізуються автономно, що обмежує можливості комплексного пояснення динаміки пам'яттєвих трансформацій у воєнний період.

Ця стаття спрямована на подолання теоретичної фрагментарності, уточнення понятійно-категоріального апарату та формування цілісної методологічної рамки аналізу трансформації національної пам'яті України в умовах війни. Запропоноване теоретико-методологічне обґрунтування інтегративної моделі дозволяє систематизувати рівні, чинники та механізми змін, забезпечити узгоджений підхід до аналізу взаємодії історичної пам'яті, національної ідентичності та безпекових процесів, а також розширити можливості подальших міждисциплінарних і прикладних досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні інтегративної моделі трансформації національної пам'яті України в умовах війни.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

- 1) проаналізувати сучасні теоретичні підходи до дослідження історичної пам'яті та національної ідентичності в умовах воєнних трансформацій;
- 2) визначити основних суб'єктів впливу на процеси формування та переосмислення пам'яті (державні інституції, громадянське суспільство, освітні структури, медіа, міжнародні актори);
- 3) запропонувати концептуально цілісну модель трансформації національної пам'яті, придатну для подальшого емпіричного застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема історичної пам'яті в сучасних гуманітарних студіях розглядається як багатовимірне соціокультурне явище, що охоплює індивідуальні, колективні та національні виміри пам'яті. Історична пам'ять розуміється як соціально конструйоване відображення минулого, яке формується в процесі комунікації та впливає на сучасні колективні ідентичності й суспільні практики. Таке розуміння підкреслює роль пам'яті не лише як збереження фактів минулого, а і як елементу соціального самосприймання та ідентичності спільнот. Варто наголосити на нерозривному зв'язку історичної пам'яті з концепцією колективної пам'яті Моріса Гальбвакса, який обґрунтував її соціальні рамки та спільнотну природу. Колективна пам'ять постає як механізм соціальної рефлексії минулого крізь призму сьогодення, що безпосередньо детермінує поведінкові моделі та матриці ідентичності спільноти [15].

Колективна пам'ять визначається як сукупність спільних уявлень про минуле, що підтримується соціальними практиками, наративами та символами, і є основою для формування ідентичності групи, а, отже, і нації загалом [16]. Особливою формою колективної пам'яті є національна пам'ять, що інтегрує історичні наративи в структуру національної ідентичності та державної політики пам'яті. У цьому контексті історична пам'ять виконує не лише когнітивну функцію, а й соціально-політичну роль, впливаючи на уявлення про спільне минуле та сучасність.

У рамках «memory studies» виокремлюють декілька основних підходів до аналізу пам'яті [16]. Так, соціокультурний підхід акцентує на культурних практиках, наративних структурах та медіа як засобах формування й репрезентації пам'яті, яка в цьому випадку розглядається як соціальний текст культурних смислів. Політичний підхід аналізує, як влада, політика пам'яті та державні інституції визначають офіційні наративи минулого й легітимують певні інтерпретації історії. Цивілізаційний та глобальний підходи

розширюють горизонт дослідження пам'яті до міжкультурних і транснаціональних впливів, зокрема через цифрові медіа й міжнародні комунікаційні платформи.

Важливо також розрізняти історію як науку та історичну пам'ять як соціальний конструкт. Історія як академічна дисципліна спирається на джерельний і критичний аналіз фактів минулого, тоді як історична пам'ять охоплює емоційний, символічний та ідентичний виміри, що можуть не завжди відповідати академічним стандартам або об'єктивній реконструкції подій.

Роль держави, освіти, медіа й культури у формуванні історичної пам'яті є визначальною: держава через політику пам'яті, законодавчі акти та інституційні практики конструює офіційні наративи; освітні програми формують уявлення про історію у свідомості молодого покоління; медіа транслиують певні інтерпретації минулого широким аудиторіям; культурні практики (мистецтво, література, меморіальні заходи) забезпечують емоційне й символічне переживання пам'яті.

З огляду на це, особливої актуальності набуває аналіз історичної пам'яті як об'єкта цілеспрямованого зовнішнього впливу, адже в умовах сучасних конфліктів саме пам'яттєві наративи стають інструментом стратегічного протистояння. Сутність гібридної війни полягає в поєднанні різних засобів впливу, які інтегруються в єдину стратегію для досягнення політичних цілей без формального оголошення війни. Це охоплює військові, політичні, інформаційні, економічні, кібернетичні та культурні чинники, які тісно взаємодіють між собою, стираючи чітку межу між миром і війною. Такий підхід показує, що сучасна гібридна війна не обмежується лише воєнними діями. Вона передбачає постійне використання «м'якої сили» та інформаційно-психологічних операцій для досягнення цілей агресора. Безумовно, інформаційний складник у такій війні є надзвичайно потужним, оскільки він спрямований безпосередньо на зміну свідомості та поведінки суспільства.

У цьому контексті пам'ять є об'єктом інформаційно-психологічних операцій, оскільки контролювання наративів про минуле дає змогу маніпулювати колективними уявленнями, формувати сприятливі політичні установки та легітимізувати політику агресора. Саме через наративну війну, фейки й пропаганду, гібридні актори намагаються дискредитувати офіційні історичні наративи, поширювати альтернативні тлумачення подій і створювати сумніви щодо національної ідентичності та солідарності цільового суспільства. Навіть у період інтенсивних бойових дій інформаційні кампанії з фейковими наративами мали високий рівень поширення та були спрямовані на маніпуляцію емоційними реакціями різних аудиторій.

На особливу увагу заслуговує роль медіа та цифрового середовища, які сьогодні є не просто каналами передачі даних, а справжнім простором боротьби за історію. Саме тут конкурують різні версії минулого: офіційні виклади, контрнарративи агресора та сенси від громадянського суспільства. Цифрові медіа здатні миттєво створювати та поширювати символи й образи, які в результаті змінюють колективну пам'ять та впливають на те, як люди ідентифікують себе під тиском гібридних кампаній.

Сучасні трансформаційні процеси національної історичної пам'яті відбуваються в умовах глибоких соціальних, політичних і безпекових зрушень, спричинених війною та інтенсивним інформаційним протистоянням. Історична пам'ять у цьому контексті постає як динамічний соціальний конструкт, що змінюється під впливом нових колективних досвідів, суспільних запитів і державної політики пам'яті [1, с. 7]. Однією з основних ознак цих трансформацій є зміна акцентів у національному історичному наративі, що проявляється в переоцінюванні ролі окремих подій, постатей і періодів минулого відповідно до сучасних викликів.

Зміна національного історичного наративу пов'язана з переходом від імперсько-колоніальних інтерпретацій до національно орієнтованої та

суб'єктної моделі історії, у межах якої держава й суспільство переосмислюють власне минуле як джерело ідентичності та стійкості. Науковці зазначають, що в умовах постмодерної множинності інтерпретацій саме травматичний досвід війни є чинником переієрархізації пам'яттєвих сюжетів і консолідації ідентичності [2, с. 46–47].

Важливим елементом трансформації історичної пам'яті є переосмислення травматичного історичного досвіду, зокрема досвіду воєн, репресій, колоніального підпорядкування та масових втрат. У сучасних меморіальних студіях підкреслюється, що колективна травма не лише фіксується в пам'яті, а й проходить процес символічної інтерпретації, який може сприяти як суспільній консолідації, так і виникненню конфліктів пам'яті [3, с. 4]. В українському контексті переосмислення травм ХХ–ХХІ століть дедалі частіше розглядається як підґрунтя для формування відповідального історичного наративу, орієнтованого на цінності свободи й гідності [4, с. 71].

Окремим напрямом трансформаційних процесів є деколонізація та декомунізація історичної пам'яті, що передбачають демонтаж символів імперського й радянського минулого, перегляд топоніміки, шкільних програм і публічних наративів. Як зазначають сучасні дослідники, освітні практики у сфері історичної пам'яті сприяли формуванню критичного мислення й відповідального ставлення до минулого як основи громадянської зрілості [5, с. 44–45]. Водночас деколонізація пам'яті часто супроводжується суспільними дискусіями та опором із боку окремих соціальних груп, що зумовлює конфліктний характер трансформацій.

Формування нових символів, героїв і «місць пам'яті» є ще одним важливим аспектом сучасних змін історичної пам'яті. Умови війни стимулюють появу нових героїчних наративів, меморіальних практик і комеморативних просторів, які закріплюють сучасний досвід боротьби в

колективній свідомості. Дослідники зазначають, що такі «місця пам'яті» виконують не лише меморіальну, а й виховну та консолідаційну функції, формуючи нові ціннісні орієнтири суспільства [6].

Водночас трансформація історичної пам'яті супроводжується суспільними конфліктами навколо інтерпретації історії, які виникають у результаті зіткнення різних моделей пам'яті – академічної, офіційної, локальної та індивідуальної. Такі конфлікти посилюються в умовах гібридної війни, коли історичні наративи використовуються як інструмент політичної мобілізації та інформаційного впливу. В умовах гібридної війни історичні наративи активно використовуються як інструмент інформаційного впливу та консолідації суспільства [7].

Трансформація історичної пам'яті в Україні після 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року стала одним із важливих вимірів формування національної ідентичності та соціальної солідарності. Після Революції Гідності 2013–2014 рр. українське суспільство почало активно переосмислювати власне минуле, відходячи від імперських та радянських наративів і спрямовуючи увагу на сторінки історії, які підсилюють національну самосвідомість і незалежницькі прагнення [8]. У цей період спостерігалися активні процеси деколонізації пам'яті, перегляду пам'ятників, освітніх програм та історичних наративів, що мало на меті зміцнення історичної суб'єктності українців.

Після повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року роль історичної пам'яті в Україні значно посилилася як чинник консолідації суспільства. Війна стала потужним каталізатором переосмислення травматичного й героїчного досвіду минулого, що сприяло зміцненню колективного усвідомлення власної історичної місії та боротьби за державність. Згідно з результатами соціологічних та культурологічних досліджень, війна сприяла посиленню національної ідентичності,

формуванню нових символів опору та підсиленню почуття спільності серед різних соціальних груп населення [9]. Це відіграє важливу роль у зміцненні гуманітарної безпеки держави, оскільки історична пам'ять є не лише репрезентацією минулого, а й чинником моральної стійкості в умовах агресії.

Державна політика пам'яті в Україні за останні роки пройшла кілька основних етапів трансформації. Якщо у 2014–2019 роках акцент був на декомунізації, демонтажі радянських символів та унормуванні новітніх історичних наративів у публічному просторі, то після 2022 року політика пам'яті все більше спрямовується на комунікацію історичного досвіду війни, увічнення героїзму захисників і цивільних, а також на популяризацію невідомих або замовчуваних сторінок української історії [10 с. 9]. Водночас сприйняття такої політики суспільством є неоднорідним: частина громадян підтримує активне формування нових наративів пам'яті, тоді як інші висловлюють скепсис щодо окремих ініціатив, зокрема тих, що стосуються імплементації освітніх програм та зміни символічних ландшафтів [11].

Війна також істотно вплинула на освітні програми та музейну сферу. Українські освітні установи переглядають курс історії, щоб інтегрувати сучасні події 2014–2025 рр. до навчальних планів, таким чином роблячи історичну пам'ять частиною освітнього досвіду молодого покоління. Акцент у викладанні зміщується в бік критичного мислення, здатності аналізувати джерела та відрізняти історичні факти від маніпуляцій, що відповідає викликам гібридної війни, де інформація стає полем боротьби [12]. Музейні практики також зазнали змін: поряд із класичними експозиціями все ширше використовуються цифрові виставкові простори, інтерактивні проєкти пам'яті війни та мобільні меморіальні інсталяції, що робить історичну пам'ять доступнішою для громадськості [13, с. 29].

Важливо зазначити, що війна стимулювала появу нових «місць пам'яті», пов'язаних із сучасними подіями боротьби за незалежність, які виконують

функції як локального, так і національного символічного осмислення минулого. Такі місця стають осередками громадських практик пам'яті, у яких поєднуються історичні наративи про минуле й живий досвід сучасності, сприяючи інтеграції суспільства навколо спільних цінностей та спогадів [14, с. 110]. Ці процеси не лише поглиблюють розуміння історичної спадщини, а й забезпечують основу для подальшого формування національної ідентичності, яка є стійкою до зовнішніх гібридних впливів.

В умовах гібридної війни історична пам'ять перетворюється на важливий об'єкт цілеспрямованого впливу, що поєднує інформаційні, психологічні й символічні інструменти. Процеси її трансформації супроводжуються не лише оновленням національних наративів і формуванням нових смислів, а й низкою викликів та ризиків, здатних впливати на суспільну стабільність, рівень національної консолідації й гуманітарну безпеку держави. Систематизація таких викликів є необхідною для комплексного аналізу сучасної політики пам'яті та оцінки її потенційних наслідків. З цією метою в таблиці 1 узагальнено основні виклики й ризики трансформації історичної пам'яті в умовах гібридної війни, що дозволяє виявити проблемні зони та окреслити напрями подальшого наукового й управлінського реагування.

Таблиця 1

Виклики та ризики трансформації історичної пам'яті в умовах
гібридної війни

Виклик	Зміст виклику	Потенційні ризики для суспільства та держави
Маніпуляція історичними наративами	Цілеспрямоване перекручення історичних фактів через пропаганду, фейки, псевдонаукові інтерпретації та альтернативні «версії історії»	Дезорієнтація суспільства; руйнування довіри до наукового знання; формування викривленої колективної пам'яті
Політизація історичної пам'яті	Використання історії як інструменту поточної політичної боротьби	Зниження наукової об'єктивності; конфлікти між різними групами пам'яті; радикалізація дискусій

Виклик	Зміст виклику	Потенційні ризики для суспільства та держави
Фрагментація колективної пам'яті	Різні соціальні, регіональні або поколіннєві інтерпретації минулого	Ослаблення національної єдності; ускладнення формування спільного історичного наративу
Травматизація суспільної свідомості	Актуалізація воєнних злочинів, втрат, масового насильства без належних механізмів осмислення	Колективна травма; зростання соціального напруження; психологічне виснаження
Зовнішній інформаційний вплив	Використання історичної пам'яті як об'єкта інформаційно-психологічних операцій державою-агресором	Легітимація агресії; підрив міжнародного іміджу держави; деморалізація населення
Спрощення історичних наративів	Зведення складних історичних процесів до чорно-білих схем	Втрата критичного мислення; формування міфологізованої пам'яті
Інституційна слабкість політики пам'яті	Непослідовність або недостатня координація державних та громадських ініціатив	Неефективність політики пам'яті; зниження довіри до державних інституцій
Цифрова вразливість пам'яті	Поширення неконтрольованого контенту в соціальних мережах і цифрових платформах	Швидке масштабування дезінформації; складність перевірки джерел
Конфлікти навколо символів і пам'ятників	Протистояння щодо демонтажу, перейменування чи встановлення нових символів	Поляризація суспільства; локальні соціальні конфлікти
Інтернаціоналізація історичної пам'яті	Інтеграція українського досвіду в глобальний дискурс війни та пам'яті	Ризик втрати національної специфіки; конкуренція історичних наративів на міжнародному рівні

Джерело: створено авторами

Наведена таблиця демонструє, що трансформація історичної пам'яті в умовах гібридної війни є складним і багатовимірним процесом, у якому поєднуються внутрішні соціокультурні зміни та зовнішні деструктивні впливи. Основні ризики пов'язані з маніпуляцією історичними наративами, політизацією минулого, фрагментацією колективної пам'яті та зростанням інформаційної вразливості суспільства. Водночас ці виклики підкреслюють

необхідність формування послідовної, науково обґрунтованої та інклюзивної політики пам'яті, здатної забезпечити баланс між критичним переосмисленням історичного досвіду й збереженням національної єдності. Усвідомлення зазначених ризиків створює підґрунтя для підвищення стійкості історичної пам'яті як елементу національної безпеки та культурного суверенітету держави.

Перспективні напрями протидії маніпуляціям історичною пам'яттю та зміцнення її консолідаційного потенціалу в умовах гібридної війни мають базуватися на поєднанні науково обґрунтованої державної політики, розвитку критичного мислення в суспільстві та активної участі громадянського середовища у формуванні й трансляції історичних наративів. Насамперед ідеться про утвердження пріоритету академічної історичної науки як основи публічної пам'яті, що передбачає підтримку незалежних наукових досліджень, відкритий доступ до архівів, міждисциплінарну співпрацю істориків, соціологів, культурологів і психологів, а також системну експертизу публічних історичних проєктів. Такий підхід знижує ризики політичної кон'юнктурності й сприяє формуванню стійких, доказових інтерпретацій минулого.

Важливим напрямом є розвиток історичної освіти та медіаграмотності як інструментів довгострокової протидії маніпуляціям. Інтеграція новітніх подій в освітні програми має супроводжуватися акцентом на роботі з джерелами, порівняльному аналізі наративів і розумінні механізмів пропаганди. Формування здатності критично сприймати інформацію, розрізняти історичний факт, інтерпретацію та маніпулятивний конструкт підсилює імунітет суспільства до інформаційно-психологічних операцій і сприяє консолідації на основі усвідомленого, а не нав'язаного бачення минулого.

Не менш значущою є роль інклюзивної політики пам'яті, орієнтованої на діалог і врахування різноманіття історичного досвіду. Визнання множинності

пам'ятей, регіональних і соціальних відмінностей у сприйнятті історії зменшує потенціал конфліктів і сприяє формуванню спільного ціннісного ядра, що не заперечує відмінностей, а інтегрує їх у загальнонаціональний наратив. У цьому контексті важливо уникати надмірної сакралізації окремих образів чи подій, надаючи перевагу рефлексивному осмисленню минулого, яке поєднує героїчний і травматичний досвід.

Окрему увагу варто приділити цифровому середовищу як важливому простору сучасних маніпуляцій історичною пам'яттю. Розвиток державних і громадських платформ перевіреної історичної інформації, підтримка якісних цифрових архівів, онлайн-музеїв і документальних проєктів, а також співпраця з медіа й соціальними мережами щодо маркування дезінформаційного контенту здатні суттєво обмежити поширення фальсифікованих наративів. Водночас використання сучасних комунікаційних форматів дозволяє зробити національну історичну пам'ять доступнішою й привабливішою для широкої аудиторії, особливо молоді.

Зміцнення консолідаційного потенціалу історичної пам'яті також пов'язане з розвитком меморіальних та культурних практик, які поєднують індивідуальний і колективний досвід. Меморіали, музеї, дні пам'яті та мистецькі проєкти, що осмислюють події війни, виконують не лише комеморативну, а й терапевтичну функцію, сприяючи подоланню колективної травми та формуванню спільного бачення майбутнього. За умови етичного та науково виваженого підходу такі практики можуть стати важливим ресурсом соціальної згуртованості.

Загалом, протидія маніпуляціям історичною пам'яттю та посилення її консолідаційного потенціалу потребують системного, довгострокового підходу, який поєднує наукову експертизу, освітні стратегії, цифрову безпеку й відкритий суспільний діалог. Саме така комплексність дозволяє перетворити

історичну пам'ять із вразливого об'єкта гібридного впливу на чинник стійкості, національної єдності та культурного суверенітету держави.

Як уже зазначалося, у сучасному науковому дискурсі національна пам'ять розглядається не як статичний архів історичних фактів, а як динамічна система смислів, яка формується в межах соціальних практик, інституцій та владних відносин. Саме тому її трансформація потребує комплексного теоретичного пояснення, що враховує як соціальні механізми конструювання пам'яті, так і інституційні інструменти її закріплення. У контексті політичної науки важливим є розуміння політики пам'яті як інструменту символічної влади, що здійснює нормативне закріплення певних інтерпретацій минулого.

Для того щоб охопити всі ці складні аспекти, розроблено авторську процесуально-аналітичну модель. Її теоретичний фундамент базується на синтезі трьох підходів, кожен з яких пояснює окремий рівень трансформації пам'яті. Методологічно модель базується на поєднанні структурно-функціонального, інституційного та конструктивістського підходів. Зокрема, структурно-функціональний підхід дозволяє розглядати національну пам'ять як систему, що виконує інтегративну, легітимаційну та ідентифікаційну функції. Трансформація в цій логіці означає зміну функціонального наповнення або перерозподіл символічних акцентів у межах системи. Інституційний підхід акцентує на ролі державних і суспільних інституцій у формуванні та закріпленні нових історичних наративів. Зміни в нормативно-правовій базі, створення спеціалізованих інституцій пам'яті, трансформація освітньої політики розглядаються як механізми формалізації нової інтерпретаційної парадигми. Соціальний конструктивізм дозволяє інтерпретувати національну пам'ять як результат постійної взаємодії суб'єктів, які надають минулому певних смислів залежно від актуального соціально-політичного контексту. У цьому сенсі трансформація пам'яті не є механічною зміною фактологічної бази, а становить процес переінтерпретації, в межах

якого відбувається зміщення акцентів, зміна героїчного пантеону, реконфігурація символічного простору.

Запропонована модель відображає логіку переходу від виникнення тригерів (кризових подій, воєн, політичних трансформацій) до інституціоналізації змін та їх подальшої соціалізації. Тригери розглядаються як чинники, що порушують усталений баланс символічної системи. Суб'єкти впливу є агентами змін, які через нормативні, освітні та культурні механізми здійснюють реконфігурацію колективних уявлень. Рівні трансформації (індивідуальний, груповий, національний, міжнародний) демонструють багатовимірність процесу та його одночасне функціонування в різних соціальних площинах. З позицій системного аналізу трансформація національної пам'яті має нелінійний характер. Вона може супроводжуватися як інтеграційними ефектами (консолідація суспільства, зміцнення ідентичності), так і конфліктогенними наслідками (поляризація, конкуренція наративів). Відповідно, модель ураховує можливість як стабілізації нової парадигми пам'яті, так і виникнення нових циклів переосмислення (табл. 2).

Таблиця 2.

Модель трансформації національної пам'яті (процесуально-аналітична)

Етап трансформації	Тригери (що запускає процес)	Суб'єкти впливу (хто діє)	Механізми реалізації (як відбувається зміна)	Рівні впливу (де відбувається трансформація)	Результат и та наслідки
Актуалізація проблеми пам'яті	Війна, політична криза, зміна геополітичного курсу, суспільний запит на переосмислення минулого	Громадянське суспільство, науковці, медіа	Публічні дискусії, дослідження, медіакампанії	Індивідуальний, локальний	Формування запиту на перегляд історичного наративу

Етап трансформації	Тригери (що запускає процес)	Суб'єкти впливу (хто діє)	Механізми реалізації (як відбувається зміна)	Рівні впливу (де відбувається трансформація)	Результат и та наслідки
Інституціоналізація змін	Політична воля, міжнародні зобов'язання, суспільний консенсус	Держава, парламент, профільні інституції пам'яті	Прийняття законів, створення інституцій, відкриття архівів	Національний	Нормативне закріплення нової політики пам'яті
Символічна та освітня трансформація	Потреба закріплення нової інтерпретації історії	Освітні установи, культурні інституції, місцеві громади	Зміна освітніх програм, меморіалізація, перейменування, культурні проекти	Локальний, національний	Поширення нових історичних смислів
Інтерналізація та соціалізація	Тривалий вплив нових наративів	Освітня система, родина, соціальні групи	Соціалізація через освіту, медіа, культурну політику	Індивідуальний, груповий	Формування нової ідентичності
Стабілізація або конфліктизація	Реакція суспільства на зміни	Політичні актори, громадські рухи, міжнародні і партнери	Публічні дебати, судові процеси, міжнародний діалог	Усі рівні	Консолідація суспільства або поляризація

Джерело: створено авторами

Таким чином, представлена модель демонструє, що трансформація національної пам'яті є складним процесом, у межах якого взаємодіють тригери історичних змін, суб'єкти впливу, нормативні та символічні механізми, а також різні рівні соціальної структури. Комплексність і багатовимірність цього процесу зумовлюють необхідність його аналізу в межах міждисциплінарного підходу, що поєднує політичну науку, соціологію, історію та правознавство.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що трансформація національної історичної пам'яті в умовах гібридної війни є складним, багаторівневим і динамічним процесом, який поєднує соціокультурні, політичні та інформаційні виміри. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вивчення історичної пам'яті та обґрунтовано її роль як важливого чинника національної безпеки й колективної ідентичності. Доведено, що в умовах гібридного протистояння історична пам'ять перестає бути лише сферою наукового осмислення минулого й набуває стратегічного значення як об'єкт цілеспрямованих маніпуляцій та інформаційно-психологічного впливу. Визначено основні інструменти такого впливу, зокрема пропаганду, фальсифікацію історичних фактів, міфологізацію подій та використання цифрового середовища для поширення альтернативних ідеологізованих наративів.

Дослідження показало, що в українському контексті трансформація історичної пам'яті після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, має виразний консолідаційний потенціал. Війна стала каталізатором переосмислення травматичного й героїчного історичного досвіду, активізації процесів деколонізації та декомунізації пам'яті, формування нових символів, героїв і місць пам'яті, що сприяють зміцненню національної ідентичності та соціальної солідарності. Водночас встановлено наявність низки викликів і ризиків, пов'язаних із політизацією історії, фрагментацією колективної пам'яті, цифровою вразливістю інформаційного простору та неоднорідністю суспільного сприйняття державної політики пам'яті.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з поглибленим емпіричним вивченням суспільних практик пам'яті в умовах війни та післявоєнної трансформації, порівняльним аналізом політик пам'яті в країнах, що зазнали гібридної агресії, а також дослідженням ролі цифрових технологій

і штучного інтелекту у формуванні, збереженні та трансляції історичних наративів. Окремого наукового осмислення потребує вплив політики пам'яті на збереження зв'язку між поколіннями та передачу історичного досвіду. Це сприяє формуванню довготривалої соціальної стійкості та надає широкі можливості для міждисциплінарних досліджень.

Список використаних джерел

1. Yekelchik S. *Ukraine: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press, 2023. 296 p. URL: <https://www.akademika.no/humaniora/historie/ukraine/9780197532119> (дата звернення: 16.12.2025).
2. Vitov A., Tymofieieva H. Collective Memory in Ukraine as a Factor in Identity Formation in the Context of Postmodernity. *Skhid*. 2025. Vol. 7, № 2. P. 43–48. URL: <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/334288> (дата звернення: 16.12.2025).
3. Kulyk V. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of Post-Communism*. 2023. Vol. 71, № 4. P. 296–308. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2224571>.
4. Dodonova V. Changes in the National Identity of Ukrainians During the War. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*. 2024. Vol. 12, № 3. P. 66–77. URL: <https://humstudios.com.ua/en/journals/tom-12-3-2024/zmini-natsionalnoyi-identichnosti-ukrayintsiv-pid-chas-viyni> (дата звернення: 16.12.2025).
5. Romantsov V., Romantsova N. Methods of Shaping the Historical Memory among Higher Education Students. *Skhid*. 2022. Vol. 3, № 1. P. 41–46. URL: <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/271479> (дата звернення: 16.12.2025).

6. Nikolaiets Yu. Historical memory about Second World War in the context of threats of government in Ukraine. *East European Historical Bulletin*. 2025. Vol. 11. С. 225–240. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.11.170716>
7. Drohomiretska L., Yuhan N., Kostyuchok P., Babenko L., Kurok O. The influence of historical memory on the formation of national identity: a response to the challenges of the Russian-Ukrainian war. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, № 81. С. 108–116. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.81.09.8>
8. Бабічев О. І. Історична пам'ять та війна росії проти України: проблеми та виклики європейської інтеграції. *Південний архів (історичні науки)*. 2025. № 50. С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-50-1>
9. Kolinko M., Fedorchenko P. Formation of national identity: cultural narratives of Ukrainian history. *Skhid*. 2025. Vol. 7, № 2. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.725>
10. Fetzer T., Nikolovski I. The Russo-Ukrainian War and Memory Politics in International Relations. *Global Studies Quarterly*. 2025. Vol. 5, № 4. Article ksaf109. DOI: <https://doi.org/10.1093/isagsq/ksaf109>
11. Matvieiev V., Dobrodum O. Religious institutions in the transformation processes of Ukrainian identity in wartime conditions. *Skhid*. 2025. Vol. 7, № 2. С. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.721>
12. Vaskul S. Religious studies education as a factor of societal religious security in the context of Russia's hybrid war. *Skhid*. 2025. Vol. 7, № 2. С. 19–25. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.723>
13. Лисянський П. Л. Воєнізація освітнього процесу в РФ: загрози та наслідки. *Регіональні студії*. 2024. Вип. 38. С. 26–32. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/38/6.pdf> (дата звернення: 16.12.2025).

14. Лисянський П. Л. Зовнішній вплив РФ на виборчі кампанії у інших країнах. *Регіональні студії*. 2024. Вип. 39. С. 106–113. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/39/19.pdf> (дата звернення: 16.12.2025).
15. Halbwachs M. On Collective Memory. University of Chicago Press, 1992. 244 p. URL: https://www.academia.edu/1411582/Halbwachs_Coser_On_Collective_Memory (дата звернення: 16.12.2025).
16. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. Cambridge University Press, 2011. 378 p. URL: https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization (дата звернення: 16.12.2025).